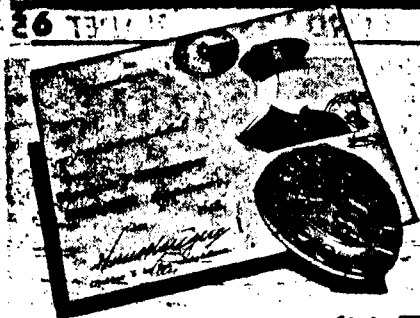

Det var ikke de tyske troppene som kom først, da Hitlers krigsmakt trengte inn i Norge 9. april 1940. Aller først kom norsk politi. Til hest eller til fots ryddet de veien for tyskerne, for å holde okkupasjonen innenfor rammen av lov og orden. Gå til side, der! Gi plass for okkupanten...

Da Norge ble POLITISTAT

Politiminister Jonas Lise — tidligere sjef for statspolitiet — en av de mest orhattede skikkelserne under okkupasjonen.

Politifullmektig Gerner Eliassen — fulgte ikke på politiet ble henrettet. Quistling-regeringens første politistat.

Av Hans Fredrik Dahl

Er det selvsagt at politiets oppgave under en okkupasjon er å bevare ro og orden i byen, mens krigen pågår i skog og fjell?

Svaret stilles denne høsten av historikeren Nils Johan Ringdal, i boka «Politiet under krigen». Hans svar er nærmest ja. I Norge var det i hvert fall selvsagt.

Politiet fortsatte å være politi, selv under krig og okkupasjon. Det var punngåelig da, at det måtte hjelpe tyskerne ikke fullt som det måtte tjene publikum. Og ettersom det norske folk er lovtidig, akkurat som sitt eget polit, gikk det pent til side da tyskerne kom.

Noen få militære avdelinger bet fra seg hva de kunne. Politiet hjalp dem også. Men altså først og fremst publikum, den brede, samfunnsbetydning.

Flere paradokser

Dette paradokset ble ikke det eneste i krigen. I 1941 ble politiet korps i Norge utsatt for press for at mannskapene skulle melde seg inn i NS, det eneste politiske parti tyskerne tillot i Norge. Flere andre yrkesgrupper ble i krigen løst presset i tilsvarende retning. De fleste holdt stand, hvis de ikke rent ut reiste kraftig motstand mot kravet. Ikke politiet. Halvparten av korpsets tjeneste- og embetsmenn brydde seg og lærte medlemskap i samarbeidspartiet, de aller fleste uten å være enig i program eller politikk.

Var også dette selvsagt?

Det kan man ikke si. Politiets knesall ble ett av okkupasjonstidens smerte. Under rettssaker måtte mange svi (skjult ikke så hardt som andre NS-medlemmer, merkelig nok. Det var jo mange på mannskaper). De som ble rensket ut, hadde vondt for å forsvare seg med straffen. Helt etaten led under sitt syndefall, men de som ble plukket ut til å sitte i gapestokken, ble bitre for livet. Like til denne dag har det lept understrømmer i norsk opinion og krigsindring. Det var noe med politiet under krigen. Men hva?

Omme byler

Nils Johan Ringdal forteller at han fort kom til å trå på de samme bylene, da han for et par år siden begynte det forskningsprosjektet som ligger til grunn for årets bok: Innsamling av en serie utferlige intervjuer med overlevende politifolk fra alle landets kamre. Han skjønte, skriver han, at tærnet NS - ikke NS ikke kunne reises sånn med det samme. Sære erindringer, ja direkte forvrenninger, er fortidige levende, 45 år etter. Historikeren måtte gå varomt fram. Med takt og åpenhet kunne han få folk til å fortelle. Uten innlevelse gikk det ikke.

Både innlevelsen og tålmodigheten har gitt rike frukter. Hva de grående indremarter kunne fortelle den unge historikeren, styrte hans spørsmål da han senere gikk til dokumentene. Intervjuene klinger i boka, som fylles sitater om hvordan politifolk selv opplevde okkupasjonsperioden på de små øyene i baken og vedn.

Ytre sett var årene 1940-45 en storhetstid for politiet. Norge ble en politistat, og ressursene strømmet til etaten. Mannskapstallet ble nesten fordoblet, fra 2500 til alt i alt nærmere 5000. Lederne fikk prangende titler og høy status i det offisielle rangsystem, som presidenter, generaler, kommandører. Nye avdelinger og tjenestegrener ble stadig opprettet: statspolitiet, grensepolitiet, priispolitiet, med fristende muligheter for karriere og avansement.

Den øverste ledelse ble selvfølgelig skilt ut fra Justisdepartementet. Vi fikk en egen politiminister, den populære og dyktige politileiemetmannen Jonas Lise. Staten ble, kan man si, den ledende blant landets forvaltningsgrener. Endelig var det slutt på maset om bevilgninger. Politiet led i medvind, nesten for mye av det gode.

At Norge ble en politistat, førte jo også til at etaten fikk en mengde nye oppgaver.

Det ble forbudt å ferdes fritt i landet. Enhver måtte bære legitimasjonskort, og vise det fram under mange og strenge kontroller. Reiser fra landadel til annen kunne bare skje ved tillatelse gitt etter søknad. Til utlandet kunne man ikke reise i det hele tatt; de mange som dro til Sverige av forskjellige grunner (særlig forskjellige grunner, sier Ringdal: Det var ikke så få kriminelle som stakk unna på denne måten; reiste som flyktninger i mørket. Hjemme måtte enhver blende vinduene for å gjøre landet mindre egnet som bombemål for de allierte, og politiet måtte utanselig kontrollere og passe på folks gardiner. Den strenge rasjoneringen av mat og andre nødvendighetsvarer førte naturligvis til omfattende arbeidspress på politiet. Dessuten stjal folk fælt under krigen, fra tyske lagre, men også fra hverandre. Kjennsdykdommer florerte, ulovlig prostitusjon grep om seg — det foregikk også en lovlig, beregnet på tyske soldater.

Kort sagt, politiet ble viktigere i samfunnet.

Nye forbud

Det fikk også utvidet arten av sine oppgaver.

Mange flere forhold ble forbudt under okkupasjonen. Politikk og meningsdannelse var ikke lenger friske virksomheter. Ingen kunne åpent demonstrere sine holdninger. Spelelt måtte det etter hvert statsbærende parti NS til stadighet beskyttes mot demonstrasjoner og opplep. Det ble forbudt å være jøde; hver eneste en måtte politiet finne fram til, arrestere og overlate tyskerne på kais i Oslo. Radioapparat var det ikke lov å ha, ulltepper og ryggsekker skulle leveres inn.

En politistat krever til fulle sitt politi.

Tyskere og nordmenn

Hva da med tyskerne, vil leseren spørre. Overlot ikke de mye av kontrollen i den nye nasjonalsosialistiske stat? Forbausende lite, viser Ringdal. Det tyske SD og SS, som ble innsett med stor pomp og prakt her i landet, og som under navn av Gestapo spredte uhygge over hele landet, var egentlig en tallmessig svak organisasjon i Norge. Den tyske sikkerhetstjeneste overvåket ikke

Tyske tropper rykker inn i Oslo 9. april 1940. Johan Ringdal.

det norske politiet, og ga det utanselig ordre. Den krevde kopier av vaktjournaler og gjenspart av alle mulige dokumenter. Men tjenesten på golvet var norsk som før. Og ble drevet overfor publikum på nye av den samme måten som ellers.

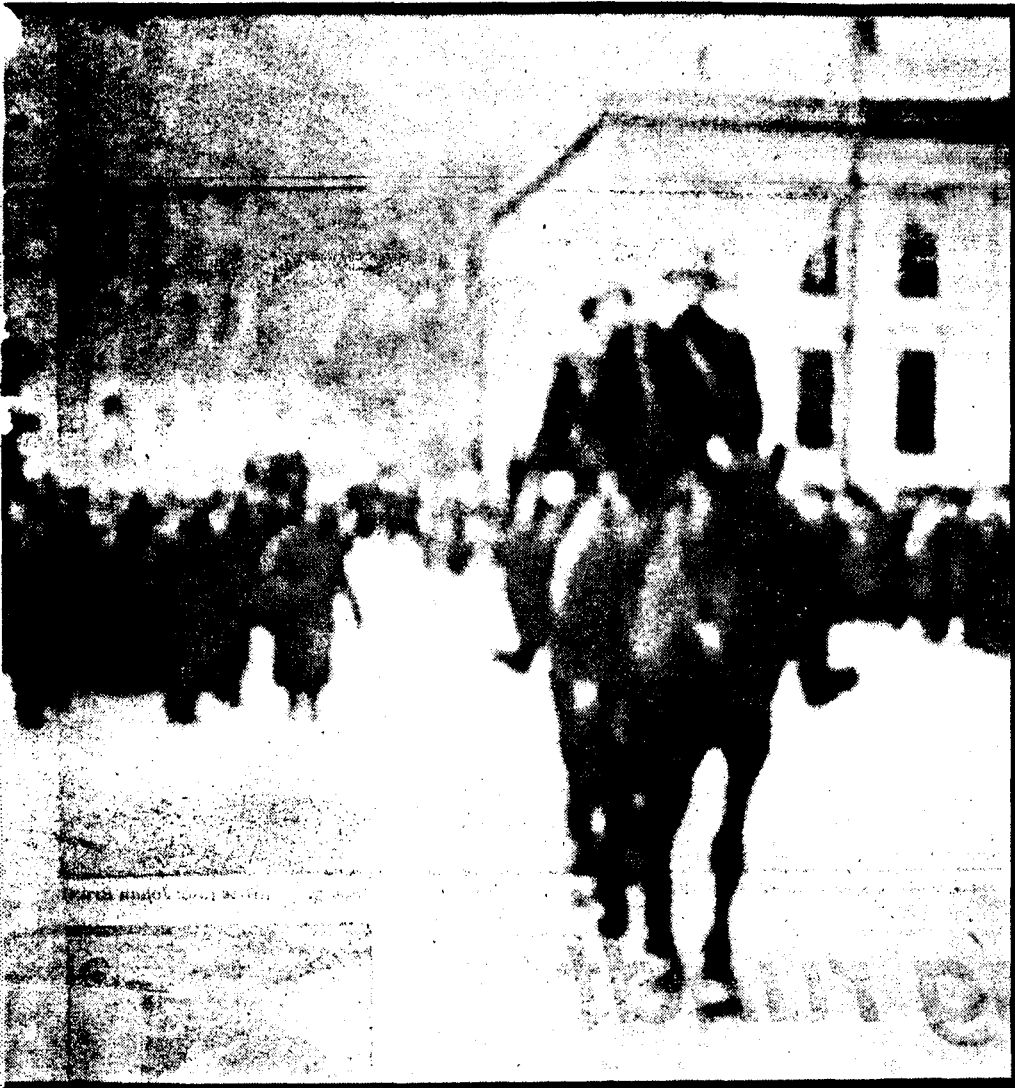
Politiet hadde for eksempel fortatt glede av at folk holdt seg lydlige og disiplinerte. Da det tyske sikkerhetspolitiet befalte innlevering av samtlige radior, mottakere, måtte det norske politiet gjøre jobben. Det ble en svær sjau med tunge apparater i mahognykasser og skap — 1930-årenes radior var tunge saker. Folk ville dessuten svært nødig gi slipp på akkurat radioen i en tid da BBC sendte på norsk fra London og øst-søne hjemme var sensurert. Politiet ventet seg mye bry. De fikk forbausende lite. I lange tær sto folk tålmodig og ventet på å få avlevert sine skatter. Forbløffende, konstaterer tyskerne.

Fordel for publikum?

Var det så en fordel for publikum — det sivile Hverdag-Norge — at tyskerne lot politiet være norsk? Dette var jo den moralske rettferdiggjøring av valget om å tre inn i NS. Om man nektet, ville etaten fylles av nazister, norske eller kanskje tyske. Bedre da at vi blir, selv om vi må stå i NS, led rasjoneringstet.

Nils Johan Ringdals bok viser at denne rettferdiggjøringen antakelig var helt riktig. Politiet hadde god anledning til å gjøre politistaten levedig for folk flest, til å velge myke linjer og runder hjørner der hvor en kante praksis kunne ha skjerp trykkt. Dessuten ble motstandsbekjempelsen godt hjulpet. Politifolk varlet arrestanter, så gjennom fingrene med foreseer av politisk art, snudde ryggen til når illegale aviser ble delt ut. En rekke episoder i Ringdals intervjuer gir mange små eksempler som fantasien må forføre: Slik må det ha foregått ved mange av landets politkamre.

NAVN ingen historiker belys det med å teste lit alene til hva politiet under

eskortert av norsk politi. Nå foreligger beretningen om politiet under okkupasjonen, skrevet av historikeren Nils (Foto: NHM)

husker i ettertid. Slike minner, som vi alle har til vår egen fordel, må kontrolleres mot et samtidig materiale. Og det som definitivt gir politifolkene rett, er misnøyen med dem i NS og blant tyske ledere, som lyser ut av samtidens dokumenter. Politiet er ikke pålitelig, ble det stadig sagt. NS-ledelsen produserte intervju av navnelister over ulydige politimenn. Mindre utrenskninger ble stadig foreslått. Tyskerne var enda mer misfornøyd. Ut gjennom våren og sommeren 1943 ladet det seg opp til en krise mellom politistaten og det polit.

Krise 1943

Politifullmektig Gunnar Ellilsen i Oslo var blant dem som ikke hadde tatt signalene alvorlig nok. Han hadde meldt seg ut av NS høsten 1941 og markerte seg på flere områder som opposisjonell eller upålitelig. Sommeren 1943 gikk han så langt som til å motsette seg ordren om å arrestere noen ungdommer fordi de hadde undratt seg tysk arbeidsinnsats. Ellilsens ordrenekt ble påskuddet til et større oppgjør. Den ulydige politifullmektig ble dømt til døden og henrettet — Quisling-regjeringens første dødsdom. Opposisjonelle fikk valget mellom lojalitetsløfte eller straffedom. Alle som nektet ble fengslet og 300 av dem deportert til Tyskland. Nå skulle motstanden endelig knekkes.

Bakgrunnen for denne aksjonen fra tyskernes side er ikke fullt klarlagt. Men det er sannsynlig at mobiliseringen av arbeidskraften spilte en stor rolle. Wehrmacht hadde opprinnelig trevrd total innsats fra sivilbefolkningens side for å trygge Festung Norge. Quisling-regjering fikk dempet kravet om tvangsarbeidsinnsats vesentlig. Dette brakte Rikskommisæreren selv, Terboven, i en vanskelig mellomstilling.

Da Ellilsen-saken viste at politiet ikke kunne regnes som pålitelig medspillere i arbeidsmobiliseringen, måtte han av hensyn til sin posisjon overfor Wehrmacht reagere dramatisk. Norsk politi fikk da en annen ledelse.

Fra da av gikk det bare nedoverbakke — med politiet, med NS, med den norske politistaten. Apatien bredte seg, både i staten og i etaten. Motstandsbevegelsen fikk et veldig oppsving, etter å ha ligget nede i 1943. Tysklands militære nederlag sto for døren. Med invasjonen i Frankrike juni 1944 ble det spørsmål om måneder.

De endrede konjunkturerne forplantet seg innover i politikorpset som en bølge av demoraliserende forfall, skriver Ringdal. Den unge, saklige historikeren som ellers har som program å se på krigen uten lidenskaper, taler strengt om en «moralisk fordervelse» som førte til at ledelsen lot «all skam fare». Det er da også en romersk dimensjon over det forfall han beskriver. Korrupsjonen bredte seg som en gift. Alkoholkonsumet i politiledelsen steg påtakelig. Underlige typer fikk sin sjanse, blant dem en så eiendommelig figur som Jonas Lies adjutant Gard Holtskog, som ble politipresident i Kirkenes. På golvet økte tendensen til politivold og brutalitet i tjenesten. Politistatens siste 18 måneder ble en forfallsperiode som nå har fått sin historie forfattet for første gang.

Sigarer og vin

Det var ikke bare de nye NS-lederne som kastet seg ut i orgier. Også tidligere velrenommerte politioffiserer som Bernhard Askvig og Egil Olbjørn sank ned i dekadansen. Burgunderen flommet på Continental når den nye tids presidenter forkortet ventetiden før nederlaget. Det gikk som det måtte gå. Vel hjemme foran hageporten falt hr. politipresidenten gjerne ut av bilen som en sekk.

Det vil være urettferdig å samle all umoral i politiledelsen. Krigssituasjonen løsnest normene i mange grupper. Blant flyktningene i Sverige var det ikke så få som stakk unna opplæringen til frigjøringspolitiet. I motstandsbevegelsen hjemme steg antallet likvidasjonsoppgjør, drudulende — hele 30 tilfeller en s.

uformell justis og i mange tilfeller helt unødvendige drap måtte dysses ned etter krigen. Overdådig virketrang, svake nerver og fravær av vanlig sosial kontroll preget så mange kretser det siste krigsåret.

Råtten frukt

Våren 1945 falt politistaten Norge som en råtten frukt. En hemmelig, alternativ politiledelse med anerkjennelse fra London hadde da lenge arbeidet med planer for en hurtig maktovertakelse ved frigjøringen. Den 8. og 9. mai 1945 var tiden inne. Hjemmefront-lojale politifolk anført av nyoppnevnte politimestre rykket inn på kamrene og arresterte de NS-lojale. Det skjedde nesten overalt uten dramatikk. «Jaså, er det deg som skal bli politimester nå», nikket den bortførte til sin etterfølger. Korpset rensket seg selv, korrekt og effektivt som man ventet av et politi.

Den ene halvdelens arresterte den andre. 2200 mann ble suspendert eller fengslet av korpsets i alt 4500. Over halvparten av dem ble gjeninnført i tjenesten, selv om de hadde vært medlem av NS. Dette var et særtrekk ved politiet. Ellers i samfunnet var medlemskap i NS straffbart og førte til varig tillitstap.

Politiet, et spill

Men det er og var noe eget med politiet. Nils Johan Ringdal holder dets historie opp som et spill for det større samfunn under krigen, og fanger inn mengder av interessante og overraskende trekk ved perioden. Hans bok er vel-skrevet, stoffrik og engasjerende. Ut-tømmende kan den neppe kalles — leseren vil reise mange spørsmål underveis. Men vesentlige bidrag gir den. Og, må det sies, bidrag som den friske formen vil gjøre lett tilgjengelig for alle som interesserer seg for denne merkelige periode i norsk historie.

Nils Johan Ringdals bok «Mellom barken og veden. Politiet under okkupasjonen», kommer på Aschehoug 20. oktober.

Elsker Gud og fotball

Søster Christina Ecce, 46, har vært fotballgal helt siden hun som litenpike drømte om å ha sitt eget fotballag.

Men åra i klosteret holdt henne veik fra fotballen, selv om hun av og til fikk arrangert en og annen kamp i klosteret på lørdagsettermiddagene.

— Jeg har elsket fotball helt fra det øyeblikket jeg oppdaget spillet da jeg var sju år gammel. Jeg likte å ønske ut tak-tikker og håpe at jeg en dag kunne gjøre virkelighet av dem.

Den dagen kom for noen år siden da søster Christina fikk lov til å danne et småguttlag for gutter under 14 år i tredjedivisjonsklubben Rufina nær Firenze.

— Formannen sa at jeg kunne få i stand et lag og bruke klubblokalene, forklarer søster Christina.

— Og så, da han fikk se guttene mine spille, sa han seg villig til å finansiere laget og fikk det inn i en av småguttdivisjonene.

I dag ligger laget på toppen av småguttdivisjonen takket være søster Christinas evner som trener.

Tolvåringen Angelo Cavavioli, som spiller ving, forteller: — Alle lo av oss da de hørte at vi hadde ei nonne som trener og manager. Men det var før vi slo dem og gikk til topps i divisjonen. Nå er vi det stolteste laget i hele Italia.

Nå håper søster Christina på å få laget sitt inn i seriefotball.

— De er alle tiders gutter, og fortjener å spille i serien, sier hun. — Jeg er stolt av dem.

— Drømmen om mitt eget lag er gått i oppfyllelse, og smågutten mine topper divisjonen, sier den fotball-gale nonnen Christina Ecce fra Italia. (Foto: Billedbyrået)